Dit moet je weten over het nieuwe examenprogramma muziek

Niet alleen op het vmbo, maar ook weer op havo en vwo één examenvak muziek in plaats van 'oude- en nieuwe stijl', nieuwe eindtermen, een andere indeling van de leerstof en mogelijk een heel andere invulling van het centraal examen. Het muziekonderwijs in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo staat voor een ingrijpende verandering. SLO heeft de conceptexamenprogramma's gepubliceerd en daarmee worden de contouren van het toekomstige muziekonderwijs steeds duidelijker.

Maar wat betekent dit voor de muziekdocent? Hoeveel ruimte blijft er voor musiceren en zingen? Wat moeten leerlingen straks daadwerkelijk beheersen en waarmee hoeven ze alleen ervaring op te doen? Waarom krijgen vier maatschappelijke en culturele vraagstukken zo'n belangrijke rol? En hoe zit het met de toekomst van het centraal praktisch examen?

De nieuwe programma's moeten zorgen voor meer samenhang tussen de kunstvakken, met een herkenbare structuur en gemeenschappelijke begrippen. Maar die uniformering roept ook vragen op. Muziek heeft immers zijn eigen kennis, vaardigheden en werkwijzen. Hoeveel ruimte blijft daarvoor over binnen een programma dat voor alle kunstvakken volgens dezelfde uitgangspunten is opgebouwd?

De drie conceptexamenprogramma's muziek en het bijbehorende toelichtingsdocument beslaan samen 183 pagina's. Ondertussen klinkt vanuit muziekdocenten stevige kritiek op zowel de inhoud als het ontwikkelproces. Reden genoeg om de belangrijkste veranderingen, opvallende keuzes en openstaande vragen op een rij te zetten. Wat ligt er nu precies, wat betekent het voor de onderwijspraktijk en waarover valt nog iets te zeggen?

Wat is er aan de hand?

De examenprogramma's van alle vakken in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs worden vernieuwd, dus ook die van muziek. Op havo en vwo verdwijnen de huidige varianten 'oude stijl' (met een centraal schriftelijk examen vaktheorie) en 'nieuwe stijl' (met kunst algemeen). Daarvoor komt één examenvak muziek in de plaats.

Alle kunstkeuze-examenvakken krijgen dezelfde structuur en gebruiken zoveel mogelijk dezelfde begrippen, ook in aansluiting op de kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Wie de nieuwe programma's naast elkaar legt, ziet dat niet alleen de structuur, maar ook de inhoud op veel plaatsen overeenkomt.

Die uniformering biedt kansen voor meer samenhang tussen de kunstvakken, maar roept tegelijkertijd de vraag op of de gezamenlijke structuur voldoende recht doet aan de eigenheid van muziek, met haar specifieke kennis, vaardigheden en werkwijzen. Waar versterkt uniformering het kunstonderwijs, en waar dreigt zij juist ten koste te gaan van die eigenheid? Deze spanning komt op verschillende plekken in het nieuwe programma terug.

Uit welke domeinen bestaat het examenprogramma?

Het examenprogramma bestaat uit vier domeinen, waarvan B en C elk twee subdomeinen hebben.

(Sub)domein	Kern	SE/CE
A – Artistiek-creatief vermogen	Te zien als een overkoepelend domein	SE/CE
B1 – Eigen muziek maken	Componeren en maakproces	SE
B2 – Vakvaardigheid	Musiceren, produceren, presenteren	SE
C1 – Vaktheorie	Muzikale parameters, structuur en werking	CE

C2 - muziek (vmbo) en kunsten (havo/vwo) in contexten	Betekenis en context van muziek (vmbo) / kunst (havo/vwo)	CE
D – Vraagstukken	Vier inhoudelijk kaders die terugkomen in andere domeinen	CE

Hoe gaat het centraal examen eruitzien?

Voor muziek blijft er voorlopig een centraal schriftelijk examen (CSE). Hoe dat er precies uit gaat zien, is nog niet duidelijk. De conceptexamenprogramma's laten verschillende mogelijkheden open. Zo zou op havo en vwo een deel van het examen voor alle kunstvakken hetzelfde kunnen zijn, vergelijkbaar met het huidige kunst algemeen. Door de grote inhoudelijke overeenkomsten tussen de nieuwe kunstkeuze-examenvakken is dat mogelijk, maar dat is nog niet zeker.

Wel is duidelijk dat het CE zowel vaktheorie als *muziek en kunsten in contexten* zal omvatten. Bij dat laatste vormen de vier *vraagstukken* het inhoudelijke kader. Op het vmbo ligt de nadruk op muziek, terwijl op havo en vwo de nadruk ook ligt op kunst.

Komt er een centraal praktisch examen (CPE) muziek?

Voor muziek komt er voorlopig geen CPE, voor beeldend en film wel. Dat is opvallend, gezien het streven naar een uniforme structuur voor de kunstvakken. Eerst wordt onderzocht hoe een CPE voor de podiumkunstvakken dans, muziek en theater vorm kan krijgen. Als dat haalbaar blijkt, zou over ongeveer tien jaar alsnog een CPE kunnen worden ingevoerd.
In dat geval verhuist de vaktheorie van het CE naar het SE en komt daarvoor het *maken van eigen muziek* in de plaats. Muziek en kunsten in contexten blijven onderdeel van het CE. Opvallend is dat de vier *vraagstukken* niet alleen het inhoudelijke kader vormen voor die contexten, maar ook gekoppeld zijn aan het beoogde praktische examenonderdeel: het maken van eigen muziek. Daarmee wordt weliswaar een verbinding gelegd tussen theorie en praktijk, maar tegelijkertijd betekent dit ook dat leerlingen bij een toekomstig CPE altijd vanuit zo'n vraagstuk moeten componeren.

Wat zijn vraagstukken?

Vraagstukken vormen een inhoudelijk kader om muziek en andere kunst in hun context te plaatsen. Ze maken het mogelijk kunst uit verschillende disciplines, tijden en culturen in samenhang te bestuderen en moeten een verbinding leggen tussen *maken* en *meemaken*. Het gaat om vier vraagstukken: 1) macht, representatie en maatschappelijke positie, 2) culturele ontmoeting, integratie, migratie en uitwisseling, 3) spirituele, religieuze en zingevingspraktijk en 4) mens, natuur en ecologie.

Hiermee verandert de ordening van de exameninhoud. Op havo en vwo maakt de huidige historisch georiënteerde indeling plaats voor deze vraagstukken. Op vmbo bestond zo'n inhoudelijk ordeningskader nog niet. De vraagstukken komen bovendien op verschillende plekken in de eindtermen terug, zowel in de doelzinnen als in de uitwerkingen. Ze zijn dus niet vrijblijvend.

De keuze voor juist deze vier vraagstukken roept vragen op. Ze richten zich vooral op maatschappelijke, culturele, levensbeschouwelijke en ecologische betekenissen van kunst. Maar muzikale ontwikkelingen laten zich niet uitsluitend vanuit zulke perspectieven begrijpen. Hoewel er veel met enige creativiteit binnen een van de vraagstukken te plaatsen is, kun je je afvragen of dat altijd een passende of betekenisvolle invalshoek is.
De vraag is daarmee of de gekozen kaders voldoende breed en inclusief zijn om recht te doen aan de diversiteit van muziek en muzikale praktijken. Dat is belangrijk, omdat ze niet alleen bepalen vanuit welke perspectieven muziek wordt onderzocht, maar ook richting

geven aan de selectie van exameninhouden. Zo worden ze namelijk richtinggevend voor zowel theorie als vakpraktijk.

Waar is de vakpraktijk te vinden?

De vakpraktijk is vooral ondergebracht in domein B, *Maken en betekenis geven*, en deels in het overkoepelende domein A. De naamgeving sluit aan bij de nieuwe kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Binnen domein B wordt onderscheid gemaakt tussen het *maken van eigen muziek* (B1), met beheersingsdoelen, en *vakvaardigheid* (B2), met ervaringsdoelen.

B1 – Eigen muziek maken bestaat uit drie eindtermen (6, 7 en 8) die samen een artistiek maakproces beschrijven: uitgangspunten formuleren (eindterm 7), eigen muziek maken (6) en gemaakte keuzes evalueren (8). Deze opbouw is ook herkenbaar in andere kunstvakken en lijkt bijvoorbeeld op het huidige CPE beeldend op vmbo. De vier *vraagstukken* kunnen richting geven aan het maakproces. De eindtermen zijn beheersingsdoelen (B): leerlingen moeten de beschreven vaardigheden daadwerkelijk beheersen. Dit subdomein valt voorlopig onder het SE, maar kan bij invoering van een CPE onderdeel worden van het centraal examen, in plaats van vaktheorie.

B2 – Vakvaardigheid blijft onderdeel van het SE en bestaat uitsluitend uit ervaringsdoelen (E). Leerlingen moeten dus ervaring opdoen met de genoemde muzikale activiteiten, zonder dat in deze eindtermen een bepaald beheersingsniveau wordt voorgeschreven. Het gaat om (opnieuw?) ontwerpen (9), spelen en zingen (10), stemgebruik (11), samenspel (12) en presenteren voor publiek (15). Nieuw is de expliciete aandacht voor muziekproductie en muziektechnologie (13 en 14), waaronder opnemen, bewerken en het gebruik van technologie in live-situaties.

Opvallend is daarmee dat leerlingen het *maken van eigen muziek* moeten beheersen, terwijl bij uitvoerende muzikale vaardigheden als zingen, spelen en samenspel het opdoen van ervaring centraal staat. Dat roept de vraag op of het programma voldoende recht doet aan de plaats van musiceren binnen het vak muziek.

Wat valt op aan de vaktheorie?

Subdomein C1, *Vaktheorie*, bestaat uit drie eindtermen die veel gedetailleerder zijn dan in de huidige examenprogramma's. Muzikale parameters die voorheen vooral in de syllabus werden uitgewerkt, liggen nu al op het niveau van het examenprogramma vast.
De drie eindtermen hebben een herkenbare opbouw: *wat hoor je?* (parameters), *hoe hangt het samen?* (structuur) en *hoe werkt het?* (muzikale werking). De verschillen tussen vmbo, havo en vwo zitten vooral in het beheersingsniveau. Op vmbo ligt de nadruk op beschrijven, op havo ook op vergelijken en verklaren, terwijl vwo-leerlingen bovendien muzikale keuzes moeten beargumenteren en beoordelen.

Ondanks de uitgebreidere beschrijvingen lijkt het programmaonderdeel vanuit het perspectief van muziek 'oude stijl' eerder een verlichting dan een verzwaring. De westerse muziekgeschiedenis is niet langer het vanzelfsprekende uitgangspunt, waardoor mogelijk flink wat huidige syllabusbegrippen vervallen. Daarvoor komt een nadrukkelijk *mondiaal perspectief* in de plaats. Dat is geografisch breed, maar inhoudelijk nog weinig specifiek. Welke muziekpraktijken komen aan bod en hoe passend is het voorgeschreven begrippenapparaat om die te beschrijven en vergelijken? De nieuwe syllabus moet hierover duidelijkheid geven.

Opvallend is ook wat niet meer expliciet wordt voorgeschreven. Muzieknotatie lezen en noteren ontbreken als einddoelen, al wordt het gebruik van *visuele weergaven* wel genoemd. Ook *waarnemen, weten, analyseren en interpreteren* uit het huidige programma komen niet

meer als afzonderlijke vaardigheden terug, maar worden deels verondersteld binnen complexere handelingen als vergelijken en verklaren.

Muzikaal voorstellingsvermogen en aspecten van muzikaal luisteren vinden we vooral terug in eindterm 1, buiten het vaktheoriedomein. Opmerkelijk is dat dit een ervaringsdoel is, terwijl je bij zulke muzikale basisvaardigheden ook beheersing zou kunnen verwachten. Bovendien is muziek vergelijken niet hetzelfde als een afzonderlijk muziekstuk diepgaand analyseren. In hoeverre deze vaardigheden voldoende zijn geborgd en terugkomen in het centraal examen, moet nog blijken.

Wat is Muziek en kunsten in contexten?

Subdomein C2 is het best te vergelijken met het huidige kunst algemeen. Het gaat over de betekenis van muziek en andere kunsten in relatie tot hun context, functie, gebruik en interpretatie. Ook culturele interactie speelt een rol. De vier *vraagstukken* uit domein D vormen daarbij het inhoudelijke kader en beïnvloeden daarmee ook welke muzikale (vmbo) of kunstzinnige (havo/vwo) inhouden voor het centraal examen relevant worden.

Op vmbo heet dit subdomein *Muziek in contexten* en ligt de nadruk op muziek. Op havo en vwo gaat het om alle kunstdisciplines. Leerlingen moeten daarbij een *algemeen begrippenkader* gebruiken, vermoedelijk om bijvoorbeeld beeldende kunst, dans, theater en film te kunnen beschrijven en interpreteren. Op vwo worden hogere eisen gesteld aan het beoordelen en onderbouwen van interpretaties.

Omdat dit subdomein onderdeel is van het centraal examen, zal het waarschijnlijk een belangrijke plaats in het onderwijs krijgen. Op vmbo rijst de vraag of het examen hierdoor aanzienlijk taliger wordt. Bovendien ligt overladenheid op de loer. Voor havo en vwo speelt een bekend spanningsveld uit muziek 'nieuwe stijl': de contextuele benadering van kunst sluit niet vanzelfsprekend aan op de muzikale praktijk en vaktheorie. Het risico bestaat dat deze onderdelen opnieuw (net zoals nu in ‘nieuwe stijl’) grotendeels naast elkaar komen te staan, terwijl de nieuwe programma's juist samenhang beogen.

Wat gebeurt er met kunst algemeen?

Voor muziekdocenten die nu al kunst algemeen geven verandert vooral de ordening van de examenstof. De zes historisch georiënteerde onderwerpen van kunst algemeen maken plaats voor de vier *vraagstukken*, die voortaan richting geven aan de inhoud en stofbeperking. De eerste drie vertonen duidelijke overeenkomsten met bestaande invalshoeken voor reflectie, terwijl *mens, natuur en ecologie* een nieuw perspectief is. Daarmee verandert mogelijk ook welke kunstwerken en muzikale ontwikkelingen aan bod komen. Waar de historische ontwikkeling nu nog het uitgangspunt vormt, worden kunstwerken straks vanuit de vier vraagstukken bestudeerd. Dat roept de vraag op of belangrijke muzikale ontwikkelingen die minder goed binnen deze kaders passen, daardoor minder aandacht krijgen.

Hoe ver is deze ontwikkeling?

SLO heeft de eerste versie van de conceptexamenprogramma’s afgerond. De programma’s en het bijbehorende toelichtingsdocument zijn te vinden op de website van SLO. De eindtermen bestaan uit een doelzin (vetgedrukt), een uitwerking (‘het gaat hierbij om’) en illustraties (‘te denken valt aan’). Alleen de doelzin en uitwerking vormen de beoogde wettelijke tekst. De illustraties zijn voorbeelden en dus niet verplicht, maar helpen wel bij de interpretatie.

Dit schooljaar (2026-2027) werkt een syllabuscommissie onder leiding van het College voor Toetsen en Examens (CvTE) aan de conceptsyllabus, waarin de onderdelen voor het centraal examen (CE) verder worden uitgewerkt. De onderdelen voor het schoolexamen

(SE) vallen daarbuiten. Ook ontwikkelen Cito en CvTE voorbeeldexamens om duidelijker te maken hoe de nieuwe programma's in de praktijk kunnen worden geëxamineerd.

Volgend schooljaar (2027–2028) worden de programma's beproefd op twee vmbo-, twee havo- en twee vwo-scholen. Scholen kunnen zich in het voorjaar hiervoor aanmelden. Tijdens de syllabusontwikkeling en de beproeving zijn nog beperkte aanpassingen mogelijk, maar de kern en relevantie van het programma staan volgens SLO niet meer ter discussie.

In september 2028 worden de definitieve conceptexamenprogramma's opgeleverd. De invoering is voorzien voor september 2030. Dat betekent dat de leerlingen naar verwachting in 2032 examen doen op vmbo en havo, en in 2033 op vwo.

Wat was de rol van VLS?

SLO ontwikkelde de conceptexamenprogramma's in opdracht van het ministerie van OCW, samen met een vakvernieuwingscommissie. Voorafgaand daaraan formuleerde de Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (WSK), waarin VLS samenwerkte met SLO en andere kunstvakverenigingen, uitgangspunten voor de nieuwe structuur.
Tijdens de ontwikkeling was VLS vertegenwoordigd in de advieskring. Betrokken muziekdocenten leverden via VLS op verschillende momenten feedback op tussenproducten. Volgens de betrokkenen werd onvoldoende met die feedback gedaan. Ook buiten de advieskring om werden muziekdocenten geraadpleegd door SLO, vanuit die docenten ontving VLS vergelijkbare signalen. De gang van zaken leidde ertoe dat VLS zich vóór de zomervakantie genoodzaakt zag het vertrouwen in de betrokken curriculumexperts op te zeggen en oproep om meer tijd te nemen en met andere, waaronder muziekspecifieke, expertise verder te werken.

Wat was de belangrijkste kritiek van muziekdocenten?

De kritiek op het laatste tussenproduct vóór de zomervakantie, betrof zowel de inhoud als het ontwikkelproces. Een fundamenteel bezwaar was dat het streven naar uniformiteit tussen de kunstvakken te veel leidend was geweest, waardoor de eigenheid van muziek onvoldoende tot haar recht kwam. De indruk bestond dat het programma vooral vanuit een beeldend perspectief was ontwikkeld, in plaats van vanuit de vraag wat goed muziekonderwijs nodig heeft. Ook de kwaliteit van de eindtermen in de domeinen A, B en C1 werd nog onvoldoende gevonden.

Een tweede belangrijk kritiekpunt betrof de samenhang tussen de verschillende onderdelen van het vak. Muziek zou zelf het uitgangspunt moeten vormen, ook bij het bestuderen van muziek in haar maatschappelijke en culturele context. Vanuit de muzikale inhoud kunnen vervolgens verbindingen met andere kunstdisciplines worden gelegd, en niet andersom. De uitwerking van *C2 – Kunsten in contexten* en *D – Vraagstukken* voldeed volgens de brief niet aan dit uitgangspunt en stond te veel los van de vaktheorie en muzikale praktijk. Daarom werd gepleit voor *Muziek in contexten* als vertrekpunt voor alle schoolsoorten.

Daarnaast bestond grote onduidelijkheid over de verdeling tussen schoolexamen en centraal examen. De nadrukkelijke wens was om vaktheorie en muziek in context in samenhang te toetsen in het centraal schriftelijk examen, overeenkomstig het eerdere advies van de Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (WSK).

Tot slot was er stevige kritiek op het ontwikkelproces: signalen van muziekexperts werden onvoldoende meegenomen. De aankondiging van een afzonderlijk CPE voor beeldend en film, terwijl voor muziek sterk op uniformiteit was gestuurd, versterkte de kritiek op de gemaakte keuzes.

Wat is er met die kritiek gedaan?

De domeinen A, B en C1 zijn verder uitgewerkt, maar in hoeverre daarmee ook aan de inhoudelijke bezwaren tegemoet is gekomen, vraagt nog om een zorgvuldige beoordeling.

Vaktheorie en *muziek en kunsten in context* zijn inmiddels beide ondergebracht in het centraal examen, al zou vaktheorie bij een eventuele invoering van een CPE alsnog naar het schoolexamen verhuizen. Of *Vaktheorie* en *Muziek en kunsten in contexten* ook daadwerkelijk in samenhang worden geëxamineerd, is bovendien nog onduidelijk. Wordt *Kunsten in context* een afzonderlijk deel in het CSE wordt, die voor alle kunstvakken hetzelfde is? Of worden muzikale vaktheorie en context geïntegreerd bevraagd, bijvoorbeeld aan de hand van dezelfde muziekwerken? De syllabus en voorbeeldexamens zullen hierover meer duidelijkheid moeten geven.

Op vmbo lijkt muziek zelf inmiddels wel meer het uitgangspunt te zijn geworden van *Muziek in contexten*. Op havo en vwo blijft dit onderdeel echter kunstbreed geformuleerd, zonder dat muziek als vertrekpunt expliciet is geborgd. Ook zijn de vier bekritiseerde vraagstukken voor alle drie de schoolsoorten gehandhaafd. Doordat ze op verschillende plaatsen in de eindtermen terugkomen, bepalen ze in belangrijke mate welke muzikale inhouden aan bod komen en vanuit welke invalshoeken deze worden benaderd. Bovendien worden juist deze vraagstukken ingezet om een verbinding te leggen tussen *C2 Muziek en kunsten in contexten* en *B1 Eigen muziek maken*. In hoeverre de gewenste samenhang tussen vaktheorie en muzikale praktijk voldoende is geborgd, valt nog moeilijk te beoordelen.

Wanneer je de oorspronkelijke kritiek naast de huidige conceptexamenprogramma's legt, zie je dat aan een deel van de bezwaren tegenmoet is gekomen, maar dat verschillende fundamentele vragen blijven bestaan. Vooral de vraag of het programma voldoende vanuit de eigenheid van muziek is opgebouwd en of de verschillende onderdelen daadwerkelijk een inhoudelijk samenhangend geheel vormen, blijft daarmee actueel.

Wat gaat VLS nu doen?

De ontwikkelfase van de conceptexamenprogramma's is inmiddels afgerond. Hoewel SLO in deze fase geen ruimte meer biedt voor formele feedback, wil VLS de nieuwste versie wel kritisch beoordelen. Daarom roept VLS haar leden op om hun bevindingen en zorgen met ons te delen. Dat kan per e-mail naar de verenigingscoördinator van VLS, Karin Melgers (karin@vls-muziekdocenten.nl). VLS organiseert op korte termijn ook een aantal online sessies om reacties vanuit haar achterban op te halen. Deze reacties worden gebruikt om haar verdere standpunt te bepalen en te besluiten welke vervolgstappen nodig zijn.

En nu?

De nieuwe examenprogramma's bieden kansen voor meer samenhang tussen de kunstvakken. Maar doet de gezamenlijke structuur voldoende recht aan de eigenheid van muziek? Is er genoeg aandacht voor specifieke muzikale kennis en vaardigheden en voor de verschillende manieren waarop leerlingen muziek kunnen maken, uitvoeren en begrijpen? En zijn de vier vraagstukken breed en inclusief genoeg om recht te doen aan de diversiteit aan muziek, muzikale functies en betekenissen?

Uiteindelijk draait het om de vraag of de nieuwe eindtermen aansluiten bij wat wij als muziekdocenten onze leerlingen willen meegeven. Welke kennis en vaardigheden vinden we wezenlijk? Wat moeten leerlingen na hun examen daadwerkelijk kunnen, kennen en begrijpen? En in hoeverre biedt het nieuwe programma daarvoor een passend fundament? Dat is de inhoudelijke discussie die we als muziekdocenten met elkaar moeten voeren.

Erik Bogers – VLS – november 2026